

***PASTORALE ZORG
AAN ZIEKEN, STERVENDEN
EN BEDROEFDEN***

EEN THEOLOGISCHE BENADERING

***PASTORALE ZORG
AAN ZIEKEN, STERVENDEN
EN BEDROEFDEN***

EEN THEOLOGISCHE BENADERING

DR. PETER VELDHUIZEN

Uitgeverij Heijink, Hardenberg

Schrijver: Dr. Peter Veldhuizen (1946), emeritus predikant van de
Nederlands Gereformeerde Kerk te Leerdam

Coverontwerp: Ida Veurink

ISBN: 9789463678803

Uitgeverij Heijink, Hardenberg

© 2019 Dr. Peter Veldhuizen

De Heilandsroep van over de eeuwen: 'Komt tot Mij, allen, die vermoeid en belast zijt, en Ik zal u rust geven; neemt Mijn juk op u en leert van Mij, want Ik ben zachtmoedig en nederig van hart, en gij zult rust vinden voor uw zielen; want mijn juk is zacht en mijn last is licht' (Matt 11,28-30)

Voor Niels Jager

I N H O U D

WOORD VOORAF

I – PASTORALE ZORG VALT ONDER DE DISCIPLINE THEOLOGIE

Inleiding en uitgangspunt
De mens heeft een geweten
De troost van Psalm 23
Pastorale theologie de kroon van de theologische wetenschap
Pastor
Pastorale zorg is onvervangbaar
De openbaring en de herders
De gelovigen en de tekens naar het slot van Marcus 16
Elke pastor verschilt van de ander
Waarom pastorale zorg?

II – JEZUS CHRISTUS NIET TE ONTDOEN VAN HET SKANDALON

Het grote belang van het begrip skandalon
Iwan Karamazow: 'Het gedicht in proza heet de
Grootinquisiteur'
De Christus, de steen des aanstoets, het skandalon

III – DE TEKENEN VAN HET RIJK GODS ZIJN NIET DE TEKENEN VAN DE KERK

Inleiding
Het koninkrijk Gods of het koninkrijk der hemelen
Het onderscheid tussen rijk Gods en de kerk
Jezus' tekens in het koninkrijk Gods (voornamelijk Mattheüs)

Het koninkrijk Gods en de kerk
Waarop het voor de kerk aan komt in deze tijd
'Reeds en nog niet'

IV - DE VERTROOSTING DER SCHRIFTEN

Gevoel voor de situatie

1) Bij een plotselinge onverwachte keer in het leven; / 2) bij de vraag waarom ben ik ziek? / 3) bij het gevoel van eenzaamheid in het ziek zijn; / 4) bij smart, verdriet en teruggang; / 5) bij moedeloosheid; / 6) bij aanvechtingen; / 7) bij het eventueel troost ontvangen uit de natuur; / 8) bij gevoel van gemis; / 9) ter bemoediging; / 10) bij verwijzing naar de arts der ziel; / 11) wijzen op Jezus' uitstraling; / 12) gebeden in verschillende omstandigheden; / 13) lezen bij een herstel; / 14) lezen bij het opnieuw gezond zijn; / 15) lezen als het niet vooruit gaat; / 16) lezen van troostvolle beloften; 17) / bij het diepe verlangen naar troost en houvast; / 18) teksten die vermanen tot een ander leven; / 19) over de ernst van de situatie; / 20) de zich aankondigende dood.; / 21) lezen om getroost te kunnen sterven; / 22) bij de verwisseling van het tijdelijke met het eeuwige; / 23) troost bij het heengaan; / 24) de troost het eeuwige rijk van Christus; / 25) bij het verlangen naar Christus; / 26) bij het gesprek dat de mens met zichzelf voert; / 27) bij het gaan door diepte en eenzaamheid; / 28) het zware lijden van de Knecht des HEREN zelf; / 29) het zien op Jezus; / 30) Jezus' medelijden met het volk; / 31) Jezus verstaat de zieke en lijdende mens; / 32) zie: Hij roept u; / 33) een hartelijke raadgeving.

REGISTER VAN NAMEN

WOORD VOORAF

Hoe moet pastoraat worden uitgevoerd aan het begin van de 21^e eeuw? Waar willen we vanuit gaan? Waarmee dienen wij vooral rekening te houden?

Dat wij hulpwetenschappen als psychologie, psychiatrie of sociologie niet van waarde achten is geenszins het geval, maar wel menen wij dat de zielzorg, die deel uitmaakt van de pastorale theologie, op de eerste plaats moet komen te staan.

Het kernwoord in de pastorale theologie, in de zielzorg, blijkt te zijn het werkwoord parakaleô, waarvan het bekende woord paraklêtos, Paracleet, Trooster, is afgeleid. Bij dit woord denken we allereerst aan de heilige Geest. Als het goed is, komt de boodschap van het heil van buiten en wordt het door de heilige Geest in het hart gewerkt.

De Heidelbergse Catechismus (1563) begint magistraal met de vraag en het antwoord: ‘Wat is uw enige troost beide in leven en sterven?’ Daarop is de kern van het antwoord, ‘dat ik het eigendom ben niet van mezelf, maar van mijn getrouwe Zaligmaker’. Het was Friedrich Hermann Kohlbrügge die op vraag 1 van de *Heidelbergse Catechismus*: ‘Wat is uw enige troost beide in leven en sterven?’, de vraag aanvulde en stelde: ‘Hoe lang moet men over deze eerste vraag doen?’ Hij gaf het antwoord: ‘Een leven lang’. Kohlbrügge’s *De leer des heils* (1846) begint: ‘Vraag 1: Wat houdt u staande en geeft u moed en troost in leven en in sterven? Antwoord: De Naam des Heren is Ontfermer. Hij is een getrouw God, die zijn woord waar maakt, een God van alle vertroosting, een Almachtige Redder en Behouder, die alle dingen ten goede laat medewerken, die al mijne smarten geneest en al mijn verkeerdheden bedekt’. Opvallend is hier het woord troost en vertroosting. Daarin sluit hij geheel aan bij de *Heidelbergse Catechismus*, want daar staat eveneens ‘trost’ in het Duits en ‘consolatio’ in het Latijn en zo functioneert het in de

Heidelbergse Catechismus. Een andere vertaling dan troost als ‘houvast’ is hier uitgesloten.

Zo stelt Kohlbrügge naar aanleiding van H.C. zondag 1,1: ‘Eigenlijk ligt de gehele troost van het Evangelie buiten ons. Zij is rondom ons, maar ligt toch buiten ons. En nu gaat het erom dat deze troost, die buiten ons ligt, ons inwendig vervulle met vreugde in den Here’.

Wat wij hier poneren heeft een aantal jaren geleden in eerste aanzet dienst mogen doen als toerustings-cursus voor de kerkenraad van onze kleine Nederlands Gereformeerde Kerk in Sleenwijk. Het scheen ons wel goed het palet weer op te nemen en kleur en vorm aan de aanvankelijke opzet van onze uitbeelding aan te brengen om zo ook in deze tijd trouw te blijven aan ‘het geloof dat eenmaal de heiligen is overgeleverd’.

Wie gedreven en existentieel de theologie bedrijft, houdt niet op met de theologie als hij met emeritaat gaat, want juist in de loop der jaren is hij wat in de grote vragen gekomen en heeft die van alle mogelijke kanten benaderd. Het is niet zomaar, dat Plato dikwijls in zijn dialogen zoveel mensen aan het woord laat komen. Zo brengt hij ons in zijn *Phaedrus* bij de Egyptenaar Theuth, onder meer de uitvinder van het schrift. Met deze uitvinding gaat Theuth naar koning Thamos. Deze wijst hem erop, dat dit het geheugen zo zou aantasten, dat de vondst eerder een negatieve dan een positieve uitwerking zou hebben.¹ Wie weinig heeft gepubliceerd voor zijn zestigste, maar wel vanaf zijn jeugd diep is geraakt door de theologie en al het toch wel nodige heeft verslonden, weet het voordeel van het fons, dat hij met zich draagt. Zodra wij iets aan het papier toevertrouwen, heeft dit altijd iets van: ‘wij kunnen het terugvinden’.

Toch hebben wij *De honderdguldenprent* van Rembrandt bewust op de cover geplaatst, omdat hij erin slaagt het koninkrijk Gods beeldend voor ogen te brengen, overeenkomstig *Mattheüs 19*. Ja, zo

¹ Vgl. *Phaedrus*, 274c-277a). Hieraan is direct verbonden hoe Plato over kunst dacht.

is het eens in een ver verleden geweest. Bij de dichter Hieronymus van Alphen vinden wij deze verzuchting:

Ach was Jezus nog op aarde!
'k vloog met u naar Jezus heen.

Als praktiserend predikant zijn we wel bij deze paar regels bepaald en dat decennia lang en tot op de dag van vandaag. Als tot je gemeente immers een heel aardig iemand heeft behoord, voor wie ik toen pastoraal direct verantwoordelijk was, en je hebt hem vanaf kind gekend en ziet hem nog altijd zondags in de kerk in zijn mobiel, raakt deze hele problematiek als predikant je wel. Hij slaat geen dienst over, al is hij spastisch en eenzijdig verlamd. Bij de geboorte is het een en het ander misgegaan. Hij is zeer gelovig en zou, o zo graag, de tijd van Jezus' rondwandeling door Israël hebben meegemaakt. Eens vroeg hij mij, nadat hij mij de tekst had opgegeven van de genezing van een verlamde man (Matth. 9,1-8) of ik daarover wilde preken. Zo kom je, als je niet al te oppervlakkig wil denken, met vragen in aanraking die er wezenlijk toe doen. Wij stellen in dit werkje ook, dat de tekenen van het koninkrijk niet dezelfde zijn, als die van de kerk en werken dit vanzelfsprekend uit. Velen zitten tegenwoordig met dit vraagstuk. Dit alleen is al de moeite van het lezen waard. Het geeft rust en voedt het vertrouwen en verlangen naar het eeuwige koninkrijk Gods.²

Het laatste hoofdstuk is verreweg het mooist, want daar komt de Schrift aan het woord in allerlei situaties. Wij hebben getracht wat orde aan te brengen en gevarieerdheid in het pastorale werk, dat niet zonder Bijbel kan. Hoe moeilijk is het soms een gepast woord te lezen, dat werkelijk de situatie raakt. Het Latijnse gezegde blijft van toepassing: 'Qui bene distinguit bene docet'. Wie goed onderscheidt, onderwijst goed.

² In heel ons werk attenderen wij er steeds op, dat God ons niet bedriegt. Wij namen dit over van Pascal. De Bijbel is veel sterker dan wij beseffen. Het ontbreekt ons allen dikwijls aan kennis.

Ook bij deze studie wil ik mijn dank kwijt aan mijn christelijke gereformeerde collega drs. Jaco van Walsem, die alles doornam, voorzag van opmerkingen, wat vraagtekens plaatste en een aantal teksten aan het laatste gedeelte toevoegde. Gelukkig, woont hij slechts een paar huizen verder. Ik ben hem daarvoor dankbaar. Het delen van de liefde voor de heilige Schrift en voor de lijdende, zieke of geslagen mens scheidt een band. Het beleven en bevestigen van de bekende woorden van Jacob Groenewegen gaan over alles heen en alles te boven:

*Zoete banden die mij binden
Aan des HEREN lieve volk,
Wis, zij zijn mijn hertevrinden,
Hunne taal mijn hertetolk.
't Zijn de kind'ren van de Vader
En van 't zelfde huisgezin.
Wij bestaan malkander nader
Als de band van aardse min.*

Leerdam, goede week 2019
P. Veldhuizen

I - PASTORALE ZORG VALT ONDER DE DISCIPLINE THEOLOGIE

Inleiding en uitgangspunt

Voor het onderwerp waarmee wij ons gaan bezighouden, hebben wij gekozen voor de titel *Pastorale zorg aan zieken, stervenden en bedroefden*. Van Jezus, bovenal arts der ziel, is het woord: ‘Zij, die gezond zijn, hebben geen geneesheer nodig, maar zij, die ziek zijn’ (Matth. 9,12; vgl. Marc, 2,17; Luc. 3,31). In het licht van de roeping van Levi, sprak Jezus die woorden. Op overtuigende wijze heeft rond 1600 Caravaggio, de schilder van clair-obscur, *De roeping van Levi* weergegeven. De vinger van Jezus gaat daar naar beneden om Levi naar zich toe te laten komen, zoals wij de vinger naar boven richten, doet de Italiaan dat net andersom.³ Het licht valt op Levi op het gezicht van Levi, die meent dat de roeping voor een ander is. Daaruit blijkt meteen de bijzondere positie van de zieke, want aan welke lichamelijke leed leed Levi, de tollenaar? In hoeverre is de mens gezond naar lichaam en geest? Alleen hieruit blijkt al dat de Bijbel fascinerend is, want hier zitten we meteen al in de grote vragen van de theologie.

De Bijbel reikt veel meer aan dan wij op het eerste gezicht vermoeden en is daarom ook veel rijker dan we dikwijls beseffen. De pastorale zorg vraagt dan ook van hem of haar die de ander wil bijstaan een voortdurende omgang met de Bijbel, omdat een pastoraal bezoek de zieke altijd dient te brengen in een voor hem of haar gepast Schriftgedeelte; in die situatie en op dat moment. Een goed gesprek is een gegevenheid, maar een goed pastoraal gesprek gaat daar nog bovenuit. De confrontatie met de zieke behoort ons in

³ Aldus vertelde Frits van der Meer mij eens. Vaak wordt verwezen wat betreft de hand en de vinger, naar het plafond in de Sixtijnse kapel, waar in het midden hangt *De levendmaking van Adam* van Michelangelo. Zie voor de afbeelding internet.

dit uitgelezen gebied te brengen, daar waar voor de zieke herkenning ligt; en daarvoor is kennis van de Bijbel een eerste vereiste van de pastor. Geen boek waarin de variëteit, de breedte en diepte van het menselijke leven op zulk een sublieme hoogte en soms afgrondelijke diepte getekend wordt, als in de heilige Schrift. Ook de schoonheid van de Bijbel in literair opzicht mag ons niet ontgaan evenmin in het licht van de kunst.⁴ Daarbij blijkt ook nog, dat de waarheid in de bijbel werkelijk symfonisch is. Wie die symfonische klank heeft ontdekt, kan voorlopig met de Bijbel vooruit en is nog zo niet op haar uitgekeken of over haar uitgedacht. De Bijbeltekst dient de situatie van de persoon zoveel mogelijk te benaderen. Daarvoor is luisteren en kennis van de velerlei situaties in de Bijbel van belang. Omdat er geen gevarieerder boek is, dat alle mogelijke momenten van het leven weergeeft, daarom is de kennis van de Bijbel van fundamentele betekenis voor het welslagen van bijstand. De islam heeft vooral de joden, maar toch ook de christenen in de koran getypeerd als ‘de mensen van het boek’. Het gaat daarbij in de benadering van de zieke niet om de buitenkant, maar werkelijk om de binnenkant van de heilige Schrift. Een pastor hoort in zijn zorg voor de kudde, maar niet minder voor het afzonderlijke schaap te beseffen wat Jeremia hem te zeggen heeft, als hij uitroept: ‘Zo vaak uw woorden gevonden werden, at ik ze op, uw woord was mij tot vreugde en blijdschap mijns harten’ (Jer. 15,16). De Bijbel is oneindig in zijn variëteit. Er zijn geen situaties denkbaar, die we niet aantreffen in de Bijbel. Wie kent de inhoud van *Psalm* 44 of de schrille tegenstelling tussen het begin van *Psalm* 89 en de rest? Ooit las ik met een gemeentelid *Psalm* 88, maar daar was de toestand ook naar. Wij zochten daar naar enige troost. Dit Boek weet ons veel meer en op gepaster wijze te geven en ons nabij te komen dan we dikwijls beseffen. Het is het boek van God, de HERE, waarin de nood van de geslagen en soms zelfs verslagen mens is te vinden als

⁴ Graag verwijzen we hier naar de beide boeken van Bas Wielenga, *De Bijbel als Boek van Schoonheid*, (1929) 3^e dr., Kampen 1931 en *De Bijbel in het licht van de kunst*, Kampen 1939.

nergens elders. Daar de Bijbel voor ons de heilige Schrift is, maken wij gebruik van een hoofdletter, zoals de islam met de Koran doet. De Bijbel is een heel bijzonder boek. Niet het spreken van de mens over God staat er centraal, doch het spreken van God in Jezus Christus tot de gevallen mens vormt de kern. Het gaat altijd om wat God in Jezus Christus heeft gedaan. Aan de persoon van Jezus Christus kan niemand twijfelen, want Hij is hier geweest en heeft geleden onder de wereldlijke rechter Pontius Pilatus, toen keizer Tiberius (14-37 na Chr.) regeerde vanuit Rome. Niet de heilsgeschiedenis getuigt van hem, maar ook de wereldgeschiedenis spreekt over hem.

Het ziek zijn van de mens hoeft niet altijd verloren tijd te zijn, want vaak wordt de mens in het drukke en het alles opeisende levende even stilgezet, zodat er tijd voor bezinning en reflectie komt. Bekend is het woord: 'Het is mij goed, dat ik verdrukt ben geweest' En de dichter geeft ook de reden aan waarom: 'opdat ik uw inzetten zou leren' (Ps. 119,71). Nog bekender is: 'Het is goed voor de man, dat hij een juk in zijn jeugd draagt' (Jer. 3,25). Direct daaraan voorafgaat: 'Goed is het, in stilheid te wachten op het heil des HEREN'. Dat wil niet zeggen dat wij dit zelf in de hand hebben of een dergelijke situatie moeten of kunnen zoeken, want van doorslaggevende aard in het leven is veeleer het overkomen. Liefde en ook verliefdheid overkomt een mens. Of het een jongen of een meisje zal zijn bij de geboorte, valt van tevoren aan de buitenkant niet te bepalen, maar het geslacht wordt ons in de schoot geworpen. En wat is 'zegen' voor een begrip? Toen eind jaren zestig van de vorige eeuw de bomen gingen groeien tot aan de hemel, nam het aantal kerkbezoekers af. Geluk en voorspoed is nog geen zegen. Welvaart zonder wel te varen in geestelijk opzicht is heel goed mogelijk. Het zijn in de regel niet de diepst gevoelende en de aardigste mensen die het leven geweldig heeft meegezet. Iemand die ziek wordt, wordt dikwijls ook stilgezet, zodat er soms ruimte en tijd komt voor de vraag: 'ben ik wel goed bezig, bevind ik mij wel op de juiste weg?' Waarop komt het nu werkelijk aan? Terugzien op

de afgelegde levensweg doet zich dikwijls voor, wanneer de mens in rust en in een zekere onzekerheid is beland.

De mens heeft een geweten

Hoe bijzonder de boodschap van de heilige Schrift is, blijkt bijvoorbeeld uit het sprekende geweten van de Rus Michael Kalasjnikov (1919-2013), de uitvinder van het voortreffelijke geweer, dat Kalasjnikovs naam draagt als de ontwerper. Begin 2018 heeft de man een standbeeld gekregen, vlakbij het Rode Plein, in Moskou. Doch inmiddels is dit wapen in handen van allerlei misdadigers en geboefte gekomen. Terroristen en kindsoldaten lopen er mee rond alsof het de gewoonste zaak van de wereld is en hanteren het alsof het soldaatje spelen is met een nagemaakt geweer uit onze kindertijd. Michael Kalasjnikov is op 93-jarige leeftijd toegetreden tot de Russisch-orthodoxe kerk en bekende, dat hij het moeilijk had met zijn geweten in het reine te komen, omdat hij de uitvinder van dit wapen was. Had hij ergens geen schuld aan al die doden die door dit wapen zienderogen zo gemakkelijk werden neergemaaid?

Ziekte, ja, ernstige ziekte doet soms het geweten opleven op een wijze die beangstigend is. Al komt het woord ‘geweten’ in het Oude Testament zo niet voor, dat wil niet zeggen dat de mens toen geen geweten had. Het geweten valt samen met het menszijn. Het is een moeilijk, breed en boeiend onderwerp. Adam had vóór de zondeval ook een geweten. De chimpansee heeft geen geweten. Daarin ligt het essentiële onderscheid tussen mens en dier. Een chimpansee is ook geen persoon die voor het gerecht kan worden gedaagd. Er is en blijft een opmerkelijk verschil tussen mens en dier. Het woord consciëntie, afkomstig van het Latijnse woord conscientia, levert al een probleem op. Al is het een scientia, een kennis, die gedeeld wordt, dat blijkt uit het woord ‘con’ verbonden met ‘scientia’; en vandaar de vraag: is het een weten van de mens met zichzelf of met

iets dat boven het directe menszijn uitgaat? Het geweten is een verhaal apart en men kan een kwaad en een goed of zelfs rein geweten hebben. Paulus schrijft aan Timotheüs over een geweten, dat is ‘als met een brandijzer toegeschroeid’ (1 Tim. 4,2-SV). Het geweten heeft alles te maken met het ware, schone en goede. Er is een bonte verscheidenheid in het beoordelen van waarden, dat valt niet te ontkennen. Het geweten is een heel eigen persoonlijk iets in de mens, dat in betrekking staat tot een bovenzinnelijke werkelijkheid.⁵ Wat Paulus schrijft over het geweten, in het Grieks ‘syneidèsis’, van heidenen (Rom. 2,14-16) dient door ons volledig ernstig te worden genomen. Ook een diepe wijsgerige stroming als de stoa, van wie het christendom nog wel het een en andere heeft overgenomen, stelde, dat het geweten in de mens niet mocht worden veracht.

Het zou goed zijn in deze tijd opnieuw aandacht te vragen voor Socrates en diens geweten, want hij spreekt over een innerlijke gewaarwording die hem voortdurend hielp bij de keuze van goed of kwaad. In het gedenkwaardige jaar 399 vóór Christus, dat ook in de oude kerk zo’n belangrijke rol heeft gespeeld, treedt Socrates op als bode van Hogerhand tegenover zijn rechters. In de *Apologie* van Plato, die gewijd is aan Socrates’ verdediging voor het gerecht, tegenover een jury van 500 leden, wordt Socrates aangeklaagd, dat hij ten eerste niet geloofde aan de goden van de staat en ten tweede, dat hij de jeugd bedierf. Daarbij kwam ook nog: hij zou ‘het kromme recht praten’. Socrates voelt, dat hij slechts aan God verantwoording schuldig is. Hoger dan de gehoorzaamheid aan de polis Athene staat voor Socrates die tegenover God. Heel opvallend is dat hij voor zichzelf in de *Apologie* niet spreekt over goden maar over God in het enkelvoud. Zo spreekt hij: ‘ik ben aan u, Atheners, welgezind en een vriend, maar gehoorzamen zal ik God meer dan u’. Voortdurend spreekt hij zijn gehoor toe met ‘Atheners’. De grootste waarde kende hij toe aan de gerechtigheid, de vrijheid van

⁵ Vgl. de neokantiaan Wilhelm Windelband, *Einleitung in die Philosophie*, 3. Aufl., Tübingen.